

ITALŠTÍ HUMANISTÉ VE SPISECH RANÉ JEDNOTY BRATRSKÉ¹

Jiří Just

ITALIENISCHE HUMANISTEN UND DIE FRÜHE BRÜDERUNITÄT Obwohl die Brüderunität an der Wende des 15. und 16. Jahrhunderts immer noch als eine Reformbewegung mit starken Zügen der spätmittelalterlichen Frömmigkeit und mit einem wesentlichen Anteil der Laien bei der Kirchenverwaltung galt, was auch die ablehnende Haltung zur jeglichen Form der höheren Bildung und zu dem in den tschechischen Ländern bis dahin nur spärlichen Wiederhall des Humanismus verursachte, finden wir in dieser Gemeinschaft auch eine Interesse für das Werk von Francesco Petrarca und Lorenzo Valla. Bis zum Anfang des 16. Jahrhundert nützte die Unität in einer Reihe ihrer Schriften gerade die Argumentationsstoff der Kritik der Verhältnissen bei der päpstlichen Kurie und des jämmerlichen Zustandes der Kirche in den Werken *Liber sine nomine* (Petrarca) und *De falso credita et ementita Constantini donatione Declamatio* (Valla) aus. Zur bedeutsameren Rezeption des Humanismus (eigentlich schon des Reformationshumanismus) kam erst in der Zeit von Jan Blahoslav.

Petrarca, Valla a Čechy do začátku 16. století

Než přikročíme k průzkumu znalosti spisů Francesca Petrarca a Lorenza Vally v prostředí Jednoty bratrské, zaměříme nejprve naši pozornost na recepci jejich díla v české národní kultuře v 15. a na začátku 16. století.² V roce 1400 si nechal Jan z Renštejna zvaný Kardinál pořídit opis Petrarca alegorického díla *Bucolicum carmen a Liber sine nomine*, kárajícího úpadek avignonského papežství.³ Je to na dlouhý čas jediná určitější

¹ Tento příspěvek byl přednesen 9. června 2007 na konferenci „Itinera latinitatis“ v Olomouci, kterou pořádala Fondazione Cassamarca se sídlem v Trevisu a Univerzita Palackého v Olomouci.

² Problematikou Petrarca vztahu k českým zemím se v poslední době zabývali J. Pelán, „La fortuna di Francesco Petrarca in Boemia“, *Listy filologické* 118, 3–4/1996, s. 246–259 a J. Špička, „Petrarca nella Repubblica ceca“, jemuž na tomto místě děkuji za poskytnutí tohoto doposud nepublikovaného rukopisu z r. 2004.

³ Oba spisy byly součástí sborníku Praha, NK VIII G 11, z něhož byly později vyříznuty a do dnešních dnů se nedochovaly. Jejich existenci v tomto konvolutu dosvědčuje přípisek na předešlý rukopisu.

informace o znalosti jeho spisů a nelze soudit, že by v první polovině 15. století doznaly v Čechách výraznějšího rozšíření.⁴ Husitské hnutí, které znamenalo hluboký kulturní přerыв a izolaci Čech, mělo za následek, že domácí prostředí oslovily pouze takové projevy italských humanistů, které mířily proti světskému panování římské církve nebo díla z oblasti morální filozofie. Slibný náběh k recepci italské renesanční kultury, spadající do období 14. století, zaznamenal pokračování až v době jagellonské, kdy se začal výrazněji uplatňovat vliv renesančního humanismu.

Okolo roku 1500, možná ještě v posledním desetiletí 15. století, se dočkal volného zpracování Petrarcův spis *De remediis utriusque fortune*, v českém překladu podle vydání z roku 1579 známý jako *Příkladné řeči a užitečná naučení, vybraná z kněh hlubokých mudrcův*.⁵ Za autora této redakce byl dříve pokládán kališnický kněz a zámecký kaplan v Pardubicích Jan Češka.⁶ Toto jméno se ale objevuje v uvedeném vydání v kontextu, který jeho autorství výlučně nepotvrzuje. Z charakteru díla vyplývá, že redaktor byl vychovatelem synů Viléma z Pernštejna a pro ně, na Vilémovu zakázku, výbor pořídil.⁷ Přibližně ve stejné době, na přelomu 15. a 16. století, přeložil Petrarcův spis průkopník českého humanismu Řehoř Hrubý z Jelení, vyšel tiskem v roce 1501 pod názvem *Frančiska Petrarchy (...) kniehy dvoje o lékařství proti štěstí a neštěstí*.⁸ Oblibu Petrarcových děl, jež jsou poznamenána individuální zbožností, dokumentuje pozornost,

⁴ J. Nechutová, *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*, Praha 2000, s. 318, pozn. 289.

⁵ Zdá se, že překladatel a pořadatel *Řeči* využil latinského výtahu ze spisu a z něho teprve překládal. Český výbor, který je jen skromným výběrem z původního díla, naprosto nerespektuje původní kompoziční schéma. J. Češka, *Řeči a naučení hlubokých mudrců*, vyd. Milada Nedvěďová [= Josef Macek], Praha 1982, s. 14–15. Ohlasu tohoto Petrarceva spisu v Čechách se věnoval J. Pelán, „De remediis di Francesco Petrarca e la sua fortuna in Boemia“, in: M. Febbo – P. Salwa (vyd.), *Petrarca e l'unità della cultura europea*, Warszawa 2006, s. 339–352.

⁶ Tak např. L. Varel (vyd.), *Antika a česká kultura*, Praha 1978, s. 238. K Janu Češkovi více: J. Kolár, „Dosud nepovědomý souběžec českých národních humanistů?“, *Listy filologické* 107, 1/1984, s. 24–28.

⁷ V roce 1984 přišel Jaroslav Kolár s teorií, že autorem výboru je Jan ze Škudl, jehož češtinu ocenil Jan Blahoslav ve své *Gramatice* slovy: „Pan Jan ze Škudl, prostřední Čech [...] prostou má češtinu“. M. Čejka – D. Šlosar – J. Nechutová (vyd.), *Gramatika česká Jana Blahoslava*, Brno 1991, s. 293. J. Kolár, „Dosud nepovědomý souběžec“, cit., s. 19–28.

⁸ Tohoto překladu si blíže v souvislosti s jeho částmi, pojednávajícími vztah k umění, povšiml J. Chlíbec, „Utravistický názor na výtvarné umění a Francesco Petrarca“, in: A. Mudra – M. Ottová (vyd.), *Ars videndi. Professori Jaromír Homolka ad honorem, Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium* vol. V., Praha 2006, s. 433–443.

jaké se dostalo jeho spisu *Psalmi poenitentiales* od humanisty Mikuláše Konáče z Hodiškova.⁹ Útlý tisk vyšel v roce 1507 pod názvem *Sedm žalmuov kajících Petrarchy, poety znamenitého a muže bohomyslného i nábožného, krátkých v sloviech, ale v rozumu převelmi dlühých*. *Psalmi* jsou vedle *Bucolicum carmen* a *De vita solitaria*, jiného spisu s duchovní tematikou, opěvujícího klidný život v ústraní, nejhojněji dochovanými díly Francesca Petrarce do počátků 16. století. K nejfrekventovanějším spisům na našem území můžeme zařadit i zmíněnou epistolární sbírku *Sine nomine*, jejíž překlad pořídil před rokem 1513 Řehoř Hrubý z Jelení.¹⁰

Již ve druhé polovině 15. století začala do českého prostředí pronikat znalost spisů italského humanisty Lorenza Vally.¹¹ Z nich nás v první řadě zajímá ohlas díla *De falso credita et ementita Constantini donatione Declamatio*, který byl v Čechách, v souladu s nábožensko-společenskou situací, skutečně pozoruhodný. Z dochovaných rukopisů zmiňme alespoň ten, který byl majetkem konzervativního utrakvisty Václava Korandy ml. (†1519), jenž se v roce 1462 účastnil poselstva Jiřího z Poděbrad k papeži Piovii II.,¹² a jiný opis, který vznikl v roce 1493 v Litomyšli, což je samo o sobě v souvislosti s naším tématem pozoruhodné.¹³

Jiné z Vallových děl, které si také zaslouží naši pozornost, je textově-kritická biblická studie *De collatione Novi Testamenti*. Její znalost je doložena u administrátora katolické konzistoře Hilaria Litoměřického.¹⁴

⁹ M. Kopecký, *Literární dílo Mikuláše Konáče z Hodiškova. Příspěvek k poznání české literatury v období renesance*, Praha 1962, s. 35–42.

¹⁰ Dochoval se v tzv. Malém sborníku Praha, NK XVII D 38, ff. 268a–299b a překladatel jej na ff. 301b–314a opatřil komentářem. Tomuto dílu věnoval zvláštní pozornost O. Halama, „Petrarkův spis *Sine titulo*, utrakvisté a Bratři jagellonské epochy“, in: E. Doležalová – R. Novotný – P. Soukup (vyd.), *Evropa a Čechy na konci středověku. Sborník příspěvků věnovaných Františku Šmahelovi*, Praha 2004, s. 433–447.

¹¹ O recepci díla Lorenza Vally v českých zemích pojednal stručně již O. Králík, „Humanismus a počátky českého mluvnictví“, in: A. Grund – A. Kellner – J. Kurz (vyd.), *Pocta Fr. Trávnickovi a F. Wollmanovi*, Brno 1948, s. 253–275.

¹² Brno, MZA Cerroni II 5. Rkp. obsahuje v první části Korandovu korespondenci, druhou část na ff. 30a–42b zaujímá Vallův spis, nadepsaný *Laurentii Wallensis contra Constantini decretum*. Byl do rukopisu zapsán okolo roku 1487. Na rozdíl od předcházejících textů není proveden rukou vlastníka kodexu, Koranda ale text opatřil četnými margináliemi.

¹³ Praha, KNM XV G 1. Spis je pod názvem *[De] falso credita et comenticia donacione per Constantinum imperatorem ecclesie facta Laurentii Wallensis, oratoris excellentissimi, libellus* zapsán na ff. 1a–48a. Jiný opis Vallova díla zaznamenává Šmahel v rkp. Praha, NK VIII F 13. F. Šmahel, *Humanismus v době poděbradské*, Praha 1963, s. 42, pozn. 39.

¹⁴ J. Truhlář, *Počátky humanismu v Čechách*, Praha 1892, s. 37; F. Šmahel, *Humanismus v době poděbradské*, cit., s. 55.

Zdaleka s největším ohlasem se v Čechách setkaly Vallovy snahy o nápravu latinského jazyka. Učebnice elegantní latiny *Elegantiarum linguae latinae libri sex* se dostala do Čech velmi brzy a rychle se rozšířila. Dochovala se ve sborníku Mistra Václava z Chrudimě,¹⁵ znal ji i Jan z Rabštejna, který si z ní a ještě z jiného Vallova spisu pořídil výpisky.¹⁶ Vallovy *Elegantiae* nacházíme ve čtyřech různých vydáních v knihovně humanisty Ladislava z Boskovic (1485–1520), jehož sestra Marta byla horlivou ochránkyní Jednoty bratrské.¹⁷

Jednota bratrská a její předpoklady pro recepci díla italských humanistů

Jednota bratrská, kterou je možno s určitými výhradami zařadit do proudu tzv. „radikální reformace“, se odchodem na litické panství ve východních Čechách na konci padesátých let 15. století a volbou vlastního kněžstva definitivně odloučila od utrakvistické (a tím ovšem i od katolické) církve. Hlavní důvod svého kroku vysvětlují bratři na přelomu roku 1468/69 v závěru šestého listu adresovaného Janu Rokycanovi: „My pro nižádnú jinú příčinu neoddělili sme se, než pro nebezpečenstvie spasení s vámi [...] Neb písma apoštolská k tomu nás nutila, že chceme-li spasení býti, musíme z prostředka vašeho vyjítí a jha s vámi nevésti, vám v těch věcech nepovolovati, ani lidu.“¹⁸ Bratrský ústup do ústraní je podnícen strachem o vlastní spasení, kterého, podle přesvědčení prvních bratří, nelze dosáhnout v utrakvistické církvi. Jednota se ustavila jako samostatné společenství se silně exkluzivistickými rysy. Vedle důrazu na řádně vykonávané kněžství, při němž je požadována mravní bezúhonnost jeho nositelů, je dalším podstatným znakem první bratrské generace laicismus.¹⁹ Projevuje se nedostatkem zájmu o vyšší vzdělání, ve vyhraněné podobě i nedůvěrou a odporem k němu. Nezanedbatelnou úlohu zde sehrála jednostranná interpretace díla svérázného jihočeského myslitele Petra Chelčického.²⁰ Odmítání učenosti a vědění jako věci pro křesťana, který se vydal po úzké

¹⁵ Praha, NK I D 12, ff. 28a–94b.

¹⁶ F. Šmahel, „Knihovna Jana z Rabštejna“, *Zápisky katedry československých dějin a archivního studia* 3, 3–4/1958, s. 113.

¹⁷ Byla to vydání z Kolína nad Rýnem 1482, dvě z Benátek 1476 a pařížské z téhož roku. M. Grolig, „Die Bibliothek des Ladislaus v. Bozkowicz (1485–1520) in Mährisch-Trübau“, *Mitteilungen des Österreichischen Vereins für Bibliothekswesen* 7, 1903, s. 155–157.

¹⁸ AUF 1, f. 27b. J. Bidlo (vyd.), *Akty Jednoty bratrské I.*, Brno 1915, s. 78.

¹⁹ J. Macek, *Víra a zbožnost jagellonského věku*, Praha 2001, s. 297.

²⁰ E. Petrů, *Vzdálené hlasy. Studie o starší české literatuře*, Olomouc 1996, s. 162–167.

cestě Kristově, nepotřebných ba škodlivých, prostota a upřímnost víry v protikladu k učenosti a (světské) moudrosti jsou častými tématy raných bratrských spisů. V Jednotě se tak projevují podobné tendence jako v celé řadě pozdně středověkých laických hnutí.²¹

Po takovém úvodu se nám nutně musí snahy najít předpoklady pro recepci humanismu v Jednotě bratrské jevit jako mírně naivní. Na jedné straně Jednota sama nebyla na recepci humanistických idejí vnitřně připravena, jejím čelným představitelům scházely nejen intelektuální ambice, ale často i jazyková vybavenost, které by tuto recepci umožňovaly, na straně druhé se v jejím středu přece jen našlo několik takových, kteří šedý průměr převyšovali a širšího pohledu byli schopni. Jmenujme alespoň autodidakta Tůmu Přeloučského,²² Prokopa z Jindřichova Hradce, jehož jazyk Jan Blahoslav přirovnal k lahodné mluvě Cypriánově²³ a Vavřince Krasonického, pobývajících střídavě v Litomyšli a Lanškrouně a jsoucích v přátelském kontaktu s Viktorinem ze Všehrd a Mistrem Jakubem ze Stříbra.²⁴ Právě Vavřinec Krasonický sepsal v roce 1530 dílko

²¹ Srv. dobový výklad biblického místa Ř 11,20: „noli altum sapere (VULG) – nebud' vysokomyslný, ale boj se“ (ČEP), který je pro chápání tohoto postoje vůči vzdělání příznačný. Přehledně jej shrnul C. Ginzburg, „High and Low: The Theme of Forbidden Knowledge in the Sixteenth and Seventeenth Centuries“, *Past and Present* 73/1976, s. 28–41. Příkladem lze uvést Tomáše Kempenského, který píše ve svém *Následování Krista*: „Noli ergo extolli de ulla arte vel scientia, sed potius time de data tibi notitia. [...] Noli altum sapere, sed ignorantiam tuam magis fateri.“ T. a Kempis, *De imitatione Christi*, I.11.3.; český překlad: „Nevynášeš se tedy žádným uměním nebo věděním, ale spíše měj bázeň z toho, co ti bylo dáno znát. [...] Nebud' domyšlivý, spíš se přiznávej ke své nevědomosti.“ (překlad J. Pernikáře); T. Kempenský, *Čtyři knihy o následování Krista*, Brno 2001, I.11.3. K celému problému laické vzdělanosti srv. též K. Schreiner, „Laienbildung als Herausforderung für Kirche und Gesellschaft. Religiöse Vorbehalte und soziale Widerstände gegen die Verbreitung von Wissen im späten Mittelalter und der Reformation“, *Zeitschrift für historische Forschung* 11, 1984, s. 257–354.

²² Bohemista Emanuel Michálek zkoumal z hlediska jazykového Tůmovo literární dílo a konstatoval, že se v něm sice odráží působení společně latinsko-české jazykové kultury, ale humanistickým stylem národního okruhu Všehrdova zůstal autor víceméně nedotčen. E. Michálek, „Příspěvek ke studiu slovní zásoby nejstarších památek Jednoty bratrské“, *Listy filologické* 99, 4/1976, s. 386–393.

²³ Prokop z Jindřichova Hradce je jediným z první generace bratří, o kterém se Jan Blahoslav v *Gramatice* vyjadřuje jednoznačně pochvalně: „Cokoli psal B. Prokop, muž jistě učený a velmi vtipný, suavis et argutus (Cypriano fere similis), vše se čísti hodí, i pro češtinu i pro nětco většího.“ M. Čejka – D. Šlosar – J. Nechutová, *Gramatika*, cit., s. 294. Prokop studoval na pražské univerzitě, kde byl jeho učitelem průkopník humanismu Mistr Václav z Chrudimě a v roce 1467 se stal bakalářem. Zajímavou kapitolou v jeho životě je období let 1468–1469, kdy byl správcem dvou předních knihoven Karlovy univerzity, koleje Rečkovy a koleje Národů. Srv. F. Šmahel, „Knihovní katalogy koleje národa českého a koleje Rečkovy“, *Acta universitatis Carolinae – Historia universitatis Carolinae Pragensis* 2, 1961, fasc. 1, s. 66 a s. 74, pozn. 52.

s historiografickými rysy, v němž obhajoval přítomnost *učených* v Jednotě již v době jejích počátků. Učinil tak v reakci na postoje těch, kteří se stále nechťeli rozloučit s myšlenkou církve odloučené od okolního světa a tedy i uzavřené kulturnímu proudění doby. I přes silnou snahu po intelektuální nivelizaci a téměř ubíjející rigorismus se v Jednotě bratrské našly osoby, které měly alespoň minimální předpoklady k recepci některých myšlenek autorit, o nichž nyní pojednáme.²⁵ Navzdory silné skepsi k intelektuálním výkonům totiž Jednota naléhavě potřebovala literárně hájit svou samostatnost a to i před těmi, jež se vyznačovali pozitivnějším postojem ke vzdělání. K tomu jí velmi přišla vhod kritika poměrů v římské církvi a to zejména z jejích vlastních řad.

Recepce díla Francesca Petrarcey a Lorenza Vally v Jednotě bratrské na počátku 16. století

V souvislosti s výše řečeným zaměříme nyní pozornost na Petrarcovu kritiku poměrů u avignonského papežského dvora, epistolární sbírku *Liber sine nomine* a kritickou studii *De falso credita* Lorenza Vally. V bratrském prostředí Petrarcovo jméno poprvé zmiňuje *Apologie* ze 14. září roku 1503, která je koncipována jako dopis příteli.²⁶ Jejím autorem je pravděpodobně Lukáš Pražský, ač byla dříve připisována Prokopovi z Jindřichova Hradce.²⁷ Okolnosti, za jakých se zde Petrarcovo jméno objevuje, jsou příznačné i pro všechny další bratrské spisy, které se literárního díla italského humanisty dovolávají. Autor *Apologie* kritizuje nešvary panující v katolické církvi a své výroky podporuje řadou dobových autorit:

„Také i to vezmi v soud každý (...) což o ní [římské církvi] píší její vlastní zlého, od církve svaté vzdáleného, o Antikristu nejvlastněji příležitího, jako sv. Bernard, Gerson, kancléř Pařížský a děkan Mohautský, v pláči svém a cestě do země svaté, František Petrarca v epištolách bez titule, a mnozí jiní, zvlášť Řečtí doktoři.“²⁸

Petrarcovo jméno je zde uvedeno mezi kritiky poměrů *římské jednoty*, jejichž neutěšený stav je jedním z důvodů, proč se Jednota rozhodla nastoupit vlastní cestu v nezávislosti na papeži i na utrakvistické komunitě.²⁹

²⁴ Jakub ze Stříbra byl nakloněn humanistickým studiím, o jeho zahraničních kontaktech svědčí list Konrádu Celtisovi ze 7. září 1491. H. Rupprich (vyd.), *Der Briefwechsel des Konrad Celtis*, München 1934, s. 21.

²⁵ Ke snahám o myšlenkový monopol a způsobu jeho kontroly v Jednotě bratrské srv. J. Just, „Sektářská mentalita a stará Jednota bratrská“, *Křesťanská revue* 73, 3/2006, s. 14–16.

Do let 1503–1508, pravděpodobně přímo do doby bezprostředně následující perzekuci Jednoty v roce 1503, spadá vznik spisu Prokopa z Jindřichova Hradce *Proč lidé k víře moci nucení býti nemají*.³⁰ Petrarcovy listy *Sine titulo* v něm našly hojnější odezvu. Jejich ohlas zaznamenáváme na dvou místech, pokaždé pochopitelně v souvislosti s kritikou římské církve. V prvním případě se Prokop při ztotožnění Říma s apokalyptickou nevěstkou nechal inspirovat nejspíše listem č. 8, ve druhém případě cituje tři krátké úryvky z listu č. 18 na podporu předcházejícího tvrzení, že „držitelé stolice římské velicí hřešníci sou, jakož o nich mnozí z nich mluvie i píšie.“³¹ Chronologicky třetím spisem, ve kterém se objevuje odkaz na Petrarca a jeho listy *Sine titulo*, jsou tzv. *Cedule Bratra Šimona*, vytištěné v roce 1507 u Pavla Olivetského v Litomyšli.³² Dílo má představovat korespondenci mezi bratrským správcem v Hranicích Šimonem a tamním farářem podobojí Tomášem. Ve skutečnosti jde o výměnu názorů mezi Tůmou Přeloučským a lipenským farářem Jindřichem.³³ Ve

²⁶ AUF 3, ff. 226a–280a. I. Palmov (vyd.), *Češskije bratja v svojich konfessijach I.2.*, Praha 1904, č. 8, s. 157–246.

²⁷ Srv. J. Th. Müller – F. M. Bartoš, *Dějiny Jednoty bratrské I.*, Praha 1923, s. 333, č. 7 a E. Janoušek, „Konfesse Jednoty bratrské od oddělení Malé stránky k prvním jejím stykům s Lutherem“, *Časopis Matice moravské* 47, 1/1923, s. 31–32.

²⁸ I. Palmov, *Češskije bratja*, cit., s. 242.

²⁹ F. M. Bartoš soudí, že nejspíše zmíněná bratrská obrana dala Řehořovi Hrubému z Jelení podnět k českému překladu díla *Liber sine nomine*; F. M. Bartoš, „Dantova „Monarchie“, Cola di Rienzo, Petrarka a počátky reformace a humanismu u nás“, *Věstník Královské české společnosti nauk* 5/1951, Praha 1953, s. 17. Bartoš pro svou tezi nepřináší žádné podpůrné důkazy. Halama doložil srovnáním dvou úryvků z osmnácti epistol *Liber sine nomine*, že Jednota bratrská měla svou vlastní Petrarcovskou tradici, nezávislou na Hrubého translato-logické práci a současně poukázal rozbořem překladatelova komentáře na rysy shodné s kontextem bratrské recepce Petrarceova díla, na kritický postoj vůči institucím katolické církve, zejména v otázce papežství a jeho moci. O. Halama, „Petrarkův spis *Sine titulo*“, cit., s. 445, 438–443.

³⁰ Spis vydal A. Molnár (vyd.), „Neznámý spis Prokopa z Jindřichova Hradce“, *Husitský Tábor* 6–7, 1983–1984, s. 423–448, závěrečnou část M. Bohatcová, „Doplňek ke spisu Prokopa z Jindřichova Hradce“, *Husitský Tábor* 10, 1988–1991, s. 219–220.

³¹ A. Molnár, „Neznámý spis“, cit. s. 440, 443. Prokop oceňuje Petrarcův život v ústraní (*vita solitaria*), který byl velmi blízký prvním generacím Jednoty. Tůmovým *Cedulim* se v poslední době věnovala K. Petrasová, *Tůma Přeloučský. Osobnost a dílo zapomenutého biskupa v kontextu nejstarších dějin jednoty bratrské*, diplomová práce na PaedF UK Praha 2006. Ve zvláštní příloze její práce jsou *Cedule* v plném rozsahu i s příslušným komentářem otištěny.

³² Kniho-pis 16.343. Tisk se dochoval v unikátním exempláři v konvolutu Praha, KNM 25 F 6.

³³ Tůmovo autorství potvrzuje Blahoslav ve spise *O původu Jednoty i řádu v ni*. O. Odložilík (vyd.), „Bratra Jana Přerovského spis O původu Jednoty bratrské a řádu v ni“, *Věstník Královské české společnosti nauk* 7/1928, Praha 1929, s. 42.

čtvrté ceduli, kde Tůma pojednává o „zavedení, bloudění, zatracení a vyvržení“ se opět objevuje jméno Francesca Petrarce, tedy v nám již známých souvislostech.³⁴

Lukáš Pražský je autorem apologetické *Odpovědi bratří Valdenských na dvoje psaní doktora Augustina* z přelomu let 1507–1508, která obsahuje doposud nejdelší překlad z Petrarceovy sbírky *Sine nomine* uvedený v bratrských pramenech daného období.³⁵ V oddíle, ve kterém je opět pojednávána porušenost katolické církve, následuje po kritických slovech Bernarda z Clairvaux větší část listu č. 18, a to v rozsahu několika stran.³⁶ Překlad je odlišný od úryvku užitého Prokopem z Jindřichova Hradce ve spisu *Proč lidé k víře mocí nuceni býti nemají*.³⁷ Na tento text navazuje již podstatně kratší překlad části listu č. 8. Záměr autora *Odpovědi* je zřejmý. Autorita Petrarceova jména a dlouhé citace z jeho díla mají opět poskytnout oporu bratrské obhajobě odluky od Říma. Rozšíření a známost Petrarceova spisu v Čechách dokládají slova následující za překladem obou listů: „Kdo pak chce dále věděti, čti sobě tu Epištolu až do konce [...] A tak dále v těch i v jiných Epištolách jeho k témuž rozumu píše. A ty knihy ve všech zemích rozmnoženy.“³⁸ Oba oddíly cituje opět Vavřinec Krasonický v *Sepsání* [...] *o tom, co se dalo předešlých let mezi Římány a Čechy*, které vzniklo kolem roku 1525.³⁹ Až na nevýznamné jazykové odchylky jsou oba texty shodné.⁴⁰ Krasonický konečně ještě jednou shrnuje jadrnými slovy význam Petrarceova díla v argumentačním zápase Jednoty v již zmíněném spise *O učených* z roku 1530:

„Item František Petrarcha napsal bez titule dvadeceti epištol divných, dovodě jistými důvody, že jest církev římská ta kurva okrášlená zlatem, napájející a trávící krále zemské a všecky národy, a že napsáno na čele jejím, že jest pravý Babylon západní, ač malý v ohradě, ale veliký v nepravostech a mrzkostech etc.“⁴¹

³⁴ Praha, KNM 25 F 6, f. F7b.

³⁵ Rukopis, dokončený patrně 31.12.1507, vytiskl Pavel Olivetský v Litomyšli asi začátkem roku 1508. Knihopis 6546. Pracovali jsme s exemplářem KNM 25 F 6, přív. 2. V souvislosti s překladem Petrarceových listů vyslovil V. Sokol domněnku, že na sepsání *Odpovědi* Augustinovi Olomouckému měl podíl Vavřinec Krasonický. V. Sokol, „Vavřinec Krasonický“, in: A. Molnár (vyd.), *Praga mystica. Z dějin české reformace*, Acta reformationem bohemicam illustrantia III., Praha 1984, s. 73.

³⁶ Praha, KNM 25 F 6, ff. G4–G8a.

³⁷ Na samostatnost překladu Prokopa z Jindřichova Hradce upozornil O. Halama, „Petrarkův spis *Sine titulo*“, cit., s. 437.

Nyní obrátíme pozornost k Lorenzu Vallovi. V uvedeném období se jeho jméno objevuje pouze ve spisech Vavřince Krasnického. Četnost těchto zpráv je v porovnání s recepcí Petrarcových listů *Sine titulo* menší, nenalzáme ani přímé citace z Vallova díla. Časově první zmínku nacházíme v traktátu *Proti mistrům pražským* z roku 1513, kde je Valla společně s Petrarcou jmenován v souvislosti s kritikou poměrů panujících mezi kněžstvem římské církve: „A co pak sami jich napsali, jak Bernart, mohutský děkan v Pláči, Valla Laurentius, František Petrarcha, čtete, prosím, jich knihy“.⁴² Stejně stručně se Krasnický dovolává svědectví Lorenza Vally na dvou místech v odpovědi na list třebíčského faráře Jana z července 1519.⁴³ Určitější odkaz nacházíme v již zmíněném *Sepsání [...] o tom, co se dalo předešlých let mezi Římány a Čechy*, kde se Krasnický přiznává k četbě díla *De falso credita*:

„Opět učený Laurencius Valla vypisuje a nepřemoženými duovody pokládá proti nadání od Konstantina Silvestrovi, že to jest smyšlená ani možná věc, aby se to stalo, ale že jinú chytrostí duchovních to přišlo, (...) jakož jeho knihy velmi příjemně a světle ukazují v latinském i českém jazyku ten klam.“⁴⁴

Nesporně zajímavé by bylo vystopování cest, po jakých se bratři k literární tvorbě výše uvedených autorů dobrali. V případě obou sledovaných děl máme dostatek zpráv o jejich rozšíření v Čechách. Vojtěch Sokol vyslovil domněnku, že Vallovu studii přinesl do Čech Lukáš Pražský ze své italské cesty.⁴⁵ To nelze vyloučit, ale ani potvrdit.

³⁸ Praha, KNM 25 F 6, f. G7b.

³⁹ Praha, KNM V F 41, ff. 37a–42b.

⁴⁰ Petrarcovo jméno se v Krasnického *Sepsání* objevuje ještě jednou. Je to v souvislosti s postavou blíže neurčeného *doktora* české národnosti, který pobyl v Itálii a zaslal svým přátelům do Čech ostrou kritiku tamních náboženských poměrů. Krasnický jeho výpověď chápe jako potvrzení kritických slov Francesca Petrarcey. Praha, KNM V F 41, ff. 49ab.

⁴¹ A. Molnár (vyd.), *Českokobratrská výchova před Komenským*, Praha 1956, s. 80.

⁴² Praha, KNM V F 41, f. 278a.

⁴³ Praha, KNM V F 41, f. 315b a 348b.

⁴⁴ Praha, KNM V F 41, ff. 42b–43a. Důležitá jsou Krasnického slova o českém překladu Vallova díla, která se s velkou pravděpodobností vztahují k počínu Řehoře Hrubého z Jelení. Na tentýž spis odkazuje Krasnický i v *Psaní, učiněném panu Žďárskému*. Praha, KNM V F 41, f. 177b. Tím jsme ale místa, kde se v bratrských spisech prvních generací objevuje jméno Lorenza Vally, vyčerpali. Na tomto místě děkují Dr. Otovi Halamovi za poskytnutí textů z přepisu sborníku Vavřince Krasnického.

Závěr

Ač lze výsledky této sondy označit spíše jako negativní, humanismus jako takový, jehož byli Francesco Petrarca a zejména Lorenzo Valla protagonisty, nenalezl v Jednotě bratrské do první čtvrtiny 16. století výraznější odezvu, se jmény výše uvedených autorů se setkáváme v řadě bratrských spisů. Je to vždy v souvislosti s kritikou katolické církve, zejména tam, kde jsou pojednávány otázky eklesiologické a kde je obhajován postup Jednoty při její samostatné cestě v úsilí o nápravu církve.

Proč zůstal (italský) humanismus stranou zájmu bratrských elit, zejména některých kněží, schopných alespoň minimální teologické či teologicko-filozofické reflexe? Stejně jako v prostředí utrakvistickém, byl i pro Jednotu humanismus před vypuknutím reformace příliš úzce spjat s katolickou církví. Změnu jejího postoje oddálily zcela jistě i aktivity domácích latinských humanistů na poli konfesně-politickém. Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic (asi 1561–1510) a Augustin Käsensbrot-Moravus (1467–1513) se netajili se svou averzí vůči nekatolíkům a zvláště Augustin proti Jednotě ostře polemicky vystupoval. Neváhal se přitom osobně angažovat i na buďinském dvoře krále Vladislava II. Tento postoj, charakteristický bojovnou náboženskou nesnášenlivostí, stojící v příkrém rozporu s umírněným a snášenlivým chováním řady osobností zejména moravského politického i náboženského života (Ctibor Tovačovský z Cimburka, Ladislav z Boskovic, Jan Filipec) nepochybně sehrál i negativní úlohu při šíření nového kulturního směru. Jiným již zmíněným důvodem je skutečnost, že Jednota sama v počátečních desetiletích své existence příliš neusilovala o kontakty s kulturou, jež se dovolávala pohanských autorit a která byla příliš spjata s vlivem katolické církve.⁴⁶

Jediný pozitivní ohlas z celé tvorby italských humanistů nalezla proto celkem zákonitě pouze díla kritizující poměry u papežské kurie, od 15. století právě jednoho z významných center humanismu, respektive kritika samotné papežské moci. Výraznější ohlas humanismu se projevil v Jednotě bratrské teprve v polovině 16. století, zejména a nejprve v díle Jana Blahoslava. Byl to však již humanismus reformační, postavený Filipem Melancthonem do služeb nového konfesně orientovaného pedagogického konceptu.

⁴⁵ J. Bidlo, *Akty Jednoty bratrské I.*, cit., s. 696, dodatek ke str. 75, pozn. 3. Stejný názor zastával již J. Goll, „Zpráva o českých rukopisech v Zhořelci“, *Časopis Musea království českého* 52, 1878, s. 396, pozn. 25. Z jeho domněnky patrně V. Sokol vycházel.

⁴⁶ Tento postoj je v celkové shodě s chováním konzervativních utrakvistů dané doby. Naposledy na to upozornil J. Chlábec, „Utrakvistický názor na výtvarné umění“, cit., s. 433.